

СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Перепелюк А.М.,
*аспірантка Інституту держави і права
ім. Корецького НАН України*

В статті здійснено аксіологічне дослідження правозастосування, визначена його соціальна цінність, значення, природа та місце в правовій системі.
Ключові слова: аксіологія, правозастосування, соціальна цінність.

В статье осуществлено аксиологическое исследование правоприменения, установлена его социальная ценность, значение, природа и место в правовой системе.

Ключевые слова: аксиология, правоприменение, социальная ценность.

The article contains an axiology research of law enforcement, determines its social value, significance, nature and its place in the law system.

Keywords: axiology, law enforcement, social value.

У суспільній правосвідомості повинна утверджуватися принципова позиція підвищення престижу права, запорукою цього є всебічне визначення цінності права та його складових елементів, формування у людей цін-

нісних орієнтацій як передумови правомірної поведінки. Зазначене обумовлює актуальність аналізу цінності правозастосування як важливого аспекту вияву цінності права як такого.

У цій публікації ми зробимо спробу здійснити аксіологічне дослідження правозастосування, визначити його соціальну цінність, значення, природу та місце в системі юридичної діяльності в цілому та правової системи, зокрема.

Для здійснення цієї мети необхідно зазначити, що феномену «цінність» та його прояву у праві приділено значної уваги в теорії права, зокрема важливого значення мають праці С.С. Алексеева, А.В. Василенка, В.Н.Карташова, Н.І. Козюбри, В.Н.Кудрявцева, П.Е. Недбайла, Н. Неновскі, В.С.Нерсесянца, П.М. Рабіновича, В.П. Тугарінова, Ф.Н.Фаткулліна, А.Ф.Черданцева, Л.Д. Чулюкіна, Л.С. Явича та багатьох інших. Однак характеризуючи окремі аспекти цінності права та визначаючи критерії її виміру, вчені не присвятили достатньої уваги цінності правозастосування як самостійної категорії, яка є самодостатньою.

Аксіологія або теорія цінностей має своїм початком ще древні часи, але теоретична думка була більш менш сформована в кінці XIX - на початку XX століття. Зокрема, використання поняття «цінність» в особливому значенні походить від Канта. Цінності в його розумінні – це те, що має значення, є значимим [1, с. 3]. Обґрунтовуючи поняття цінності, Кант протиставляє сферу моралі (свобода) сфері природи (необхідне) і тим самим окреслює головні аксіологічні питання – значення, вибору, повинності, належності, обов'язку, оцінки, ставлення тощо [2, с. 3].

Філософський енциклопедичний словник дає визначення аксіології як вчення про цінності; філософську теорію цінностей, що з'ясовує якості і властивості предметів, явищ процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси, бажання людей [2, с. 3].

На думку П.М. Рабіновича поняття «соціальна цінність» характеризує ті явища об'єктивної дійсності (як матеріальні так і ідеальні), або їх властивості, які здатні задовольнити відповідні потреби суб'єкта, необхідні та корисні для його існування і розвитку. При більш детальному аналізі феномену цінності можливо розрізнити: а) предмет (явище), яке здатне задовольнити певні потреби; б) власне ця можливість (здатність), потенційна функція; в) безпосереднє функціонування предмета в якості засобу (об'єкту) задоволення потреб, тобто його реальна значимість. Питання до яких з перелічених причин належить поняття цінностей, вирішується в аксіології досить неоднозначно. Уявляється, що найбільш чітким є розуміння цінності саме як позитивної значимості об'єкта для задоволення потреб суб'єкта [3, с.9].

Зокрема Н. Неновскі вважає, що цінності – це предмети, явища та їх властивості, які задовольняють людські потреби. Цінності – не речі взяті самі по собі безвідносно до людини. Цінності - це явища, звернені до людини, це певний зв'язок з людиною з точки зору значимості. Критерієм, що є цінним, а що ні в самій людині (маємо на увазі людину суспільну) [4, с. 25].

В сучасних дослідженнях аналізу значення та соціальної цінності правозастосування приділено незначної уваги і це є не виправданим, адже вдосконалення правозастосовчої діяльності, покращення реалізаційних процесів, підвищення ефективності застосування норм права, зміцнення правопорядку та підвищення його значення у правосвідомості громадян здатне реалізовуватись за умови розуміння та обґрунтування соціальної цінності правозастосування. Ціннісний підхід пов'язаний із дослідженням правозастосування як засобу задоволення певних потреб та інтересів, саме він дає

можливість досягнути значення правозастосування для суспільства, держави та окремих громадян і організацій. Як зауважує В.М. Карташов ціннісний підхід являє собою конкретизацію діалектико-матеріалістичного та системного методів пізнання юридичної діяльності [5, с. 142].

Важливим видається те, що соціальна цінність та ефективність правозастосування є тісно пов'язаними між собою юридичними категоріями. Спільне у них полягає в тому, що вони є якісними характеристиками правозастосування. Слушно, на нашу думку, стверджує Ф.Н. Фаткуллін про те, що є підстави вважати, що соціальна цінність виступає в ролі однієї із обов'язкових умов (передумов) її ефективності. Безумовно, ефективні лише ті результати, які забезпечують закономірний соціальний розвиток суспільних відносин. В свою чергу, соціальна цінність головним чином, відображає об'єктивні суспільні інтереси та сприяє їх досягненню. У випадку уявної соціальної цінності відсутня і ефективність. З метою створення уявлення про ефективність правозастосування, його критерії, не можливо залишити поза увагою дослідження його соціальної цінності та значення [6, с. 8].

С.С. Алексеев стверджує, що як важливий засіб, який забезпечує реалізацію права, заснований на його вимогах, правозастосування містить в собі всі основні цінності, притаманні праву [5, с. 145]. Саме тому дослідження значення та цінності правозастосування варто здійснювати в контексті досліджень соціальної цінності права. При цьому об'єктом оцінки повинні залишатись основні ознаки, зміст, форми, окремі аспекти, умови, блага, опосередковані саме правозастосуванням. Важливо також встановити, які власні характеристики (ознаки) правозастосування можна вважати цінними, здатними задовольнити ті чи інші потреби в суспільстві. Особливий інтерес для нас тут становить аналіз цінностей правозастосування в ієрархії саме правових цінностей.

В аксіологічних дослідженнях виокремлюється власна (безпосередня) та інструментальна цінність права [3, с. 13]. Зокрема, право володіє інструментальною цінністю, оскільки є засобом вирішення певних завдань, досягнення визначених цілей на певному етапі розвитку суспільства, виконує службову функцію [7, с. 23]. Наступний аспект інструментальної цінності права полягає в аналізі його значення для певного суб'єкта. Цінність визначається як властивостями об'єкта «носія цінності», так і потребами суб'єкта, вона втілює відповідно єдність об'єктивного та суб'єктивного, опосередковує суб'єктно-об'єктне відношення [8, с. 42]. Безумовно як засобу реалізації права правозастосуванню також притаманна інструментальна цінність. Адже, поперше, цінність правозастосування як інструмента (знаряддя) досягнення певних цілей (економічних, політичних, моральних), визначається його природою та притаманними йому об'єктивними ознаками. В усіх випадках правозастосування цінне як засіб досягнення конкретних цілей, відриваючись від яких воно не має значення. Результат оцінки повинен відображати об'єктивну роль правозастосування в правовій системі.

Соціальна цінність права, будучи однією з внутрішніх якостей права та його складових частин, знаходить свій вираз в здатності вірно відображати об'єктивні суспільні інтереси та сприяти їх досягненню. Відповідно цінність правозастосування полягає у тому, що саме ця юридична діяльність покликана «обслуговувати» процес реалізації права.

По-друге, логічним буде розглядати цінність правозастосування через ті соціальні блага, які воно опосередковує (закріплює). Ще здавна Протагор вважав, що мірою всіх речей є людина [9, с. 542]. В цьому випадку

ку цінності проектується через призму людських потреб та інтересів і залежать не тільки від якості самого об'єкта, а й від відношення (ставлення) суб'єкта. За таких обставин правозастосування досліджується як засіб реалізації прав та свобод людини і громадянина.

Проте, на думку В.М. Карташова, цінність правозастосовчої діяльності може бути вірно досліджена та зрозуміла лише виходячи із того реального перетворення, яке вона створює в юридичній надбудові, економічній, політичній та духовній сферах життя [5, с. 143]. Тому для досягнення цілей нашого дослідження ми спробуємо врахувати комплексний характер правозастосовчої діяльності та визначимо її реальне значення.

Насамперед, цінність правозастосування виявляється в його особливому характері. В сучасній теорії права панує точка зору, що правозастосування є складною формою правореалізації, потреба в якій виявляється у випадку, коли адресати правових норм не можуть безпосередньо реалізувати свої права і обов'язки, а потрібна участь компетентних органів, наділених державно-владними повноваженнями [10, с. 7]. Застосування норм права поряд з такими юридичними діями як виконання, використання та дотримання правових норм, являє собою специфічний вид юридичної діяльності. Як слушно з цього приводу зазначає П.О. Недбайло, правозастосування в практиці здійснення виокремилось і набуло специфічного характеру в порівнянні з іншими способами реалізації [11, с. 126].

Соціальна потреба застосування права обумовлена необхідністю організації та впорядкування суспільних відносин. Якщо розглядати правозастосування як спосіб регулювання або впорядкування суспільних відносин, то в цій площині застосування права є засобом впливу компетентних органів держави на суспільство з метою організації та управління діяльністю останніх у відповідності до інтересів держави.

Управлінський характер правозастосування свідчить про його соціально-юридичну природу, де суб'єкт правозастосування не тільки направляє, стимулює та організує поведінку інших учасників правовідносин, але й юридично визначає траєкторію дій інших суб'єктів, здійснюючи при цьому контроль над ними. Виконуючи функцію соціального, а точніше державного управління, відповідні державні органи в межах наданої компетенції, обумовленої об'єктами та сферою дії, а також політичними цілями держави, застосовуючи право, здійснюють управління соціальною, економічною, культурною сферами життя суспільства, а також реалізують контроль та правосуддя.

Як наслідок, цінність правозастосування полягає у тому, що за допомогою цієї юридичної діяльності відбувається практичне управління суспільством. Правозастосування сприяє розвитку конкретних суспільних відносин у відповідності до об'єктивних закономірностей, усуває перепони, які зустрічаються на шляху дії об'єктивних законів, за допомогою організуючого впливу надає конкретним зв'язкам загального закономірного характеру та природи суспільних відносин і тим самим забезпечує управління свідомою діяльністю людей. Застосування права є конкретизованою, індивідуалізованою управлінською діяльністю [12, с. 178].

Важливість правозастосування виявляється в забезпеченні динамічності, гнучкості суспільних відносин завдяки індивідуальному регулюванню, вона покликана не обмежувати суспільство формальністю нормативних актів. Особливість правозастосування полягає в слідуванні загальнообов'язковим приписам з однієї сторони та врахуванні нескінченного різноманіття фактів, умов, потреб суспільного життя при вирішенні індивідуальних питань, з іншої. Якщо в нормах права ідеально моделюються певні суспільні відносини, то акти за-

стосування права здійснюють казуальну регламентацію суспільних відносин.

Застосування права охоплює конкретні чітко визначені суспільні відносини. В процесі застосування норми права здійснюється конкретизація (індивідуалізація) її змісту стосовно поодиноким випадку, індивідуально визначених суб'єктів правовідносин. Як слушно зазначає А.Ф. Черданцев, конкретизація в правозастосуванні полягає в індивідуалізації – переводі загального та абстрактного веління норми права у веління індивідуального характеру, яке стосується індивідуальних (поодиноких), персонально визначених суб'єктів як учасників конкретних відносин, діючих в конкретній ситуації [13, с. 35].

Це, в свою чергу, дає можливість вести мову про наявність нормативного та індивідуалізованого (казуального) способів правового регулювання, які взаємопов'язують, взаємодоповнюють один одного. Ще Б.А. Кістяківський з цього приводу зазначав, що право складається із загальних, абстрактних та схематичних приписів, а у реальному житті все є одиничним, конкретним та індивідуальним [14, с. 206].

Суттєве юридичне значення індивідуально-правової діяльності, яка здійснюється компетентними органами держави обумовлює належність правозастосування до елементів механізму правового регулювання. Індивідуально-правове регулювання можливо визначити як самостійний вид правового регулювання, який здійснює правовий вплив на суспільні відносини, пов'язаний з виникненням, зміною чи припиненням юридичних прав та обов'язків їх учасників в індивідуальному порядку, спрямований на врегулювання конкретних ситуацій шляхом прийняття індивідуального-правового акту.

Беззаперечним є висновок, що правозастосування головним чином покликано продовжити правове регулювання, розпочате правотворчістю. Сутність процесу правозастосування полягає у перетворенні правових ідеальних моделей поведінки в практичну реальність [15, с. 206].

Отже, цінність правозастосування полягає в забезпеченні перетворення нормативної можливості права в дійсну впорядкованість суспільних відносин, в подоланні жорсткості та одноманітності загально-нормативного регулювання, підвищення гнучкості механізму реалізації права.

Конкретизація в рамках абстрактних норм права здатна враховувати динаміку розвитку суспільних відносин, індивідуальні якості, характерні конкретним відносинам, вона здатна забезпечити стабільність правового регулювання. В цьому виявляється головне призначення правозастосування, яке головною мірою знаходить свій вираз у функції індивідуального регулювання та у правозабезпечувальній функції.

Як слушно зауважує В.М. Горшеньов, функції правозастосовчої діяльності розкривають найбільш істотне його значення, оскільки з однієї сторони вони підкреслюють таку сторону правозастосування, в якій вона виступає в якості особливого та вирішального юридичного факту, а з іншої – в процесі правозастосування додатково до нормативного регулювання приєднується ненормативне (індивідуальне чи казуальне) [16, с. 170].

В даному випадку цінність застосування права знаходить свій вираз в тому, що за його допомогою здійснюються як загальні функції управління, так і специфічні: індивідуального (казуального) впливу на суспільні відносини і правозабезпечувальна функція, що виявляється в диференціації і конкретизації управління та правового регулювання [17, с. 213-223].

Правозастосування у своєму арсеналі має різноманітні способи впливу на суспільні відносини, зокрема, економічні, політичні, рекомендаційні, заохочувальні,

проте, володіючи державно-владним характером, правозастосовча діяльність здатна імперативно впливати на учасників суспільних відносин, вносити стабільність та порядок в суспільне життя і реально гарантувати реалізацію вимог правових приписів.

Саме завдяки державно-владній природі правозастосовчої діяльності реалізуються конкретні заходи державного примусу. В цьому виявляється специфіка правозастосовчої діяльності, особливість її правозабезпечувального (гарантійного) механізму. З цієї сторони виявляється одне з найбільш вагомих значень правозастосування, адже в умовах суворой законності правозастосовча діяльність виявляється тим єдиним каналом, через який фактично здійснюється державний примус в процесі правового регулювання [5, с.156].

Власне через правозастосовчу діяльність сила примусу, яка притаманна державі, безпосередньо втілюється в життя (діє) і цим самим забезпечує існування права та досягнення мети правового регулювання. Дійсно, норми права охороняються та забезпечуються саме правозастосовчою діяльністю. Держава передбачає можливість застосування державного примусу, який виступає засобом охорони цих норм від порушень [18, с.106]. Фактично, ми можемо вести мову про те, що в право-

застосовчій діяльності і завдяки їй знаходить свій вираз державна політика, здійснюється управління державними та суспільними справами.

Цінність правозастосування виявляється у його багатоаспектності, адже, по-перше, за допомогою цієї юридичної категорії опосередковано за участю компетентних суб'єктів реалізуються норми права. По-друге, правозастосування є державним засобом казуального впливу на суспільні відносини, за допомогою якого в тканину цієї системи включаються індивідуально-правові приписи; по-третє, факультативної стадії правового регулювання; по-четверте, оперативного засобу самоорганізації суспільства; по-п'яте, в якості юридичної гарантії забезпечення та охорони дії правових приписів; по-шосте, важливого засобу, забезпечення прав та інтересів громадян.

Соціальна цінність правозастосування знаходить свій вияв через його значення як для окремого громадянина, так і для держави в цілому і, як наслідок, для правової системи країни. Аксиологічне обґрунтування правозастосування, його зв'язок з певною системою цінностей, визнаних суспільством, направленість застосування права на їх затвердження та розвиток, надає йому статус соціальної цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нерсесянц В.С., Муромцев Т.І., Мальцев Т.І., Лукашева Е.А., Варламова Н.В. Право и культура: монографія. - М.: Изд-во РУДН, 2002. - 423с.
2. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2002. - 742с.
3. Рабинович П.М. Социалистическое право как ценность/ Рабинович П.М. - [2-е изд., стереотип.] - Одесса, Юридическая література, 2006. - 168с.
4. Неновскі Н. Право и ценности: Перев.с болг. - М.: Прогрес, 1987. - 248с.
5. Карташов В.Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность. - Саратов, Изд-во Саратов. Ун-та, 1989. - 165с.
6. Фаткуллін Ф.Н., Чулюкін Л.Д. Социальная ценность и эффективность правовой нормы. Изд-во Каз.Ун-та, 1977. - 119с.
7. Черданцев А.Ф. Социальная ценность социалистического права// Советское государство и право № 7, 1978. - С.21-28.
8. Василенко В.А. Ценность и ценностные отношения. - В кн. Проблемы ценности в философии. М.-Л.:Наука, 1966. - 214с.
9. Філософський енциклопедичний словарь / Под ред. Л.Ф. Ильичева и др. М.: Советская энциклопедия, 1983. - 840с.
10. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы. - Свердловск.: Свердлов. Юрид. ин-т, 1973. - 248с.
11. Недбайло П.Е. Применениесоветских правовых норм. - М.:Госюриздат, 1960. - 512с.
12. Нерсесянц В.С. Право и закон. Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. - 366с.
13. Черданцев А.Ф. Правовое регулирование и конкретизация права//Применение советского права: Сб. уч. труд. - Вып. 30. - Свердловск, 1974. - С. 34-37.
14. Кистяківський Б. А. Філософія и социология права. - СПб.: РГХИ, 1999. - 800с.
15. Ушаков А.А., Реутов В.П. Социально-управленческая природа применения права // Применение советского права: Сб. уч. труд. - Вып. 30. - Свердловск, 1974. - С. 7- 11.
16. Горшеньов В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. - М., 1972. - 258с.
17. Лазарев В.В. Применение советского права. - Казань: Изд-во Казан.Ун-та, 1972. - 200с.
18. Сирих В.М. Теория государства и права. - М.: Юстицинформ, 2005. - 703с.
19. Лазарев В.В. Социально-психологические аспекты применения права. -Казань: Изд-во Казан.Ун-та, 1982. - 141с.